

A.BEGIMOVTIŇ «BALÍQSHINIŇ QÍZÍ» ROMANINDA QARA ÚYSHILIK ATAMALARINIŇ QOLLANILÍWÍ

Arzimova Aziza

Ájiniyaz atındaǵı Nókis mámleketlik
pedagogikalıq institutı tayanish doktorantı

<https://doi.org/10.5281/zenodo.12552371>

Gilt sózler: qara úy, úy, kerege, shańaraq, úzik, esik, túńlik, sandıq, bosáǵa, otaw.

Ключевые слова: қара үй, кереге, шаңарақ, үзик, есик, тұңлик, сандық, босаға, отау.

Key words: qara uy, uy, kerege, shanaraq, uzik, esik, tunlik, sandiq, bosaga, otaw.

Oraylıq Aziya hám Shıǵıs Sibir kóshpelilerinde jeńil material bolǵan kiyizden konus formasında islengen kóshpeli úy, turaq-jay. Bul túsindirme joqarıda atı atalǵan ayaqlarda ómir súrip kelgen kóshpeli xalıqlardıń áyyemgi formadaǵı turaq-jayı «Otaw»ǵa berilgen táriyp edi. Usı atı atalǵan ayaqlarda áyyemgi dáwirlerden berli yarım kóshpeli xalıq bolıp jasap kiyatırǵan qaraqalpaq xalqınıń da ózine tán turaq-jay hám úyshilik óneri bar. Qaraqalpaqlardaǵı bunday kóshpeli turaq-jaylardı «Qara úy», (Aq otaw, Boz otaw) dep ataǵan.

Tariyxıy dereklerge qaraǵanda, qaraqalpaqlar yarım kóshpeli xalıqlar bolǵan. Turmıs keshiriwdiń qıyınshılıǵına baylanıslı bir jerden ekinshi jerge kóship otırǵan. Sol waqıtlarda qaraqalpaqlardıń kóship júriwine qolay birden-bir úyi – qara úy bolǵan. Qara úy kópshilik túrkiy xalıqlarda bolǵan hám házirge shekem saqlanıp kelgen. Qara úy soǵıw hám onıs bezew ayırırqsha sheberlikti talap etedi. Kórkem, sulıw etip bezelgen qara úy **otaw** óz aldına bir óner. [1:11]

Qaraqalpaq tiliniń leksikalıq quramı oǵada bay bolıp, onda hár qıylı leksikalıq toparlarǵa kiretuǵın birlikler bar. Olardıń biri qara úyge baylanıslı atamalar esaplanadı. Qaraúyge baylanıslı atamalar kórkem shıǵarmalarda da ónimli qollanıladı. Qaraqalpaq til biliminde kórkem shıǵarmalar tili tiykarında qara úyshilikke baylanıslı atamalar úyreniw teoriyalıq hám ámeliy jaqtan úlken áhmiyetke iye. Qaraqalpaq xalıqınıń milliy túrdegi jasaw ornınınan, tariyxınan, kún kórinisinen, tirishiliginen derek beredi. Qara úyge baylanıslı atamalar A.Begimovtıń «Balıqshınıń qızı» romanı leksikasınıń úlken bir bólegin quraydı. Shıǵarmada qara úyge baylanıslı atamalar túrli kórkemlik xızmetlerde qollanıladı.

Qara úy – kiyiz úy. *Qara úydiń* qaptalındaǵı arbanıń kósherin maylap otırǵan Qosıbay aspanǵa jalt-jalt qaradı. (K.Sultanov). Jırtıq úzik *qara úyiń*, Jelsiz kúni panań edi. (I.Yusupov). [8:348]

Usı «Qara úy» sóziniń ózine shıǵarmadan kóplegen mısallar jıynadıq, bular tómendegiler:

Qara úydiń aldındaǵı qamıstan islengen qaqranıń ishinde azannan berli zar eńirep turǵan shariqlardıń gúńirengen sestı tınısh dalanıń zeynin ashıp, qızlardıń kewlin ózinshe kótergendey bolsa da, biraq qayǵılı muńǵa bólgendey edi.

[Balıqshınıń qızı 3-bet]

Qara úydegi otırǵan qız-jigitlerdiń arasın ortada jangán Kete kóldiń gór túbirshik tomarları ǵana ayırıp otır.

[Balıqshınıń qızı 132-bet.]

Jas qızdıń ıssı jalınına biyhush bolǵan Dosbergennı ayqasqan eki qolı Ayqızdıń jalańash denesine oralıp sulıwdıń pal tatıǵan awzına awzı súliktey jabısıp, Ayqızdıń arqasın uwqalap muhabbattıń gılsiz sandınıń qulpı usı zamatta ashılǵanday bolıp, ekewi uyqıǵa kirgende, aspandaǵı sansız juldızlar úydiń shıptalarınıń túńliginiń hám de **shıptadan** islengen **úzikleriniń** sańlaǵınan qaraǵanda **qara úydiń** arqasında shıydıń sańlaǵınan qız benen jigittiń qol ustatarın alǵan qız jeńgesiniń qaraǵanıday jimińlasıp qarap turǵan juldızlar eki jastıń qızıǵına qarap turǵanday waqıtlarda:

- Óltir, iyttiń balasın, bul kimdi bassınadı, - degen Ábdikerim gúwildektiń sózi esitildi.
[Balıqshınıń qızı 159-bet-bet.]

Júrek awırırwınan hayalı óliwiniń izinen-aq, **qara úyine** ot tiyip qaqla salıp alǵan Bektursın ele jayın dúzetip alıwǵa da heshqanday múmkinshilik taba almay azannan qara keshke sheyin islep tapqanı keshki tamaqqa zorǵa jetetuǵın halda bolıp júrgende balası qısta muz astınan ilme qarmaq penen balıq awlayman dep barıp, úkide balıq ańlıp turǵanda tusınan ótip baratırǵan náhán bir ılaqanı shanışqı menen urǵan máhálde, ılaqa pát penen bir julqıǵında ózin muz astına alıp ketip sonda ólgen edi.

[Balıqshınıń qızı 176-bet-bet.]

- Kóremiz, júz, tuwmay, tuwa shókkir, - dep Ernazar kelte balasınıń qolınan tutıp, **qara úydiń jez shiy esigin** tartıp urıp shıǵıp ketti.

[Balıqshınıń qızı 195-bet-bet.]

Toyǵa kelgen adamlardıń kóbisi **úyge** sıymaǵanlıqtan, **qara úydiń shiyin** alıp taslap ishtegi sóylesip otırǵan adamlardıń sózine qulaq salıp, úy sırtınan sóz tınlap otırǵan adamlardıń ishinen bul sózdiń tiykarına túsingen allambergen:

- Iyt óziniń qusıǵına qaytıp kelgen menen jipke úyrenbegen qoyan ǵoy, - dedi.
[Balıqshınıń qızı 254-bet-bet.]

Mine, tın qarańǵısı kirip Qaraqumdı tolıq óziniń qushaǵına alǵanda, **esigine qulıp urǵan qara úydiń** ishinde shıp-shıp qara terge batqan Ayqızdıń denesi azǵantay salqın tartqanday bolǵan waǵında, qumniń juwsanı menen juwanıń hám kósik qusaǵan basqa da hárqıylı ósimliklerdiń iyisleri **qara úydiń** ishine kirip murınların jardi.

[Balıqshınıń qızı 299-bet-bet.]

Ótegen sarınıń Ayqızsız ketpeytuǵın qıyalın sezgen hám olar qashıp kete qoyǵan kúnde

ózinín tágdiriniń ne bolatuǵınına kózi jetken annaqlısh ta ózinín tágdirin ayqızdıń is tágdiri menen baylanıstırıp, kúnlerdiń kúnińde bir túnniń ishinde **qara úydiń jabıǵınan** Ayqızǵa ózinín eń jaqsı kóretuǵın aǵası Berdiden qalǵan múyız saplı qanjardı berip atırıp: - Má, mına qanjarǵa bekkem bol!

[Balıqshınıń qızı 304-bet-bet.]

Kúyewin ári-beri kútken hayal biraz qawıtqa sheyin uyqılay almay jańa uyqıǵa kóz jumǵan waǵında qattı uyqınıń arasında ózinshe tamasha bir tús kórip, al, túsinde ala moynaq duwtar alıp, **qara úydiń** tórinde sol jaǵadaǵı men degen baqsı-jırawlar menen aytısıp otır eken, olar jırawlar menen aytısınıń arasında úyine úlken bir kersen qaramaldıń jańa soyǵan góshin ákelip, adamlar putarlap qara qazanǵa salıp asıp atır eken, sonıń arasında arqadan kóterilgen dawıl **qara úyiniń túńligin aspanǵa shıǵarıp, shańaraǵın** ortasına urǵan waqtında:

- Way, dad, - degen ózinín dawısı menen oyǵan hayal kórgen túslerin esine túsire almay, jas waqtınan bawırına basıp súygen kúyewiniń, búgingi kúni tań atqansha joq bolıp, álleqaydaǵı bir balıqshınıń qızın meni taslap bawırına basıp súygeni qalay, dep qapalanıp, endi nede bolsa, ekewiniń qolında óle qoyayın degen pikir menen ayqızdı jalǵız qamap qoyǵan qara úyge barıp qaraǵanda, qara úydiń ishinde jayrap jatırǵan erin hám onıń qasındaǵı Baytóbetti kórip, bar dawısı menen Annalap baqırıp edi, oǵan keletuǵın anna bolǵan joq, tek bunıń dawısı menen oyǵan Durdıqlıshtıń inisi juwırıp kelip, bul da qara úydiń ishindegi jayrap jatqan aǵasın kórip, ne bolǵanın bilmey Durdımın hayalımıń alqımın buwıp:

- Qız qayda? – dedi, ol da oǵan: –Qaydan bileyin. Men qız baǵıp otırǵanıń joq, - dedi.
[Balıqshınıń qızı 309-bet.]

Romanda «Qara úy» sózi ayırım orınlarda «úy» dep te qollanılgan:

Jaman **úydiń** tór jaǵında eki kózi qarawıtıp suwıq jerge bawırın berip, hár waqtta jóteliپ Munayım jatır. [Balıqshınıń qızı 226-bet.]

Ol Dosbergenniń ákesi Esim ólgennen keyin bir jıldan soń Pálekeniń hayalı Biybizada ólgen kúnleri-aq ókpesin suwıq shalıp, gá jatıp, gá turıp júretuǵın keselge shatılǵanına kóp waqt bolǵan menen tuwra ájel kelmegen soń ólmey, qurı áytewir tiri jan bolıp **úyinen** kirip, **úyden** shıǵatuǵın halda júrgeninde Dosbergenniń isi, onıń birotala bir künde úyine kelmey zımǵayıp bolıp joǵalıp ketiwi, Palekeniń juwǵarada qaytpawı, qursawı ketken gúbidey bir awırıwınıń ústine toqsan toǵız oydıń kelip quralıwı Munayımdı tósekke jatqarıwǵa májbúr etti.

[Balıqshınıń qızı 227-bet.]

Onıń ústine gúrtik salayın dep sıpıralardı qaraǵanda unı da tawsılǵan soń Allambergenniń **úyine** barıp, bir kese shiginniń unın ákelip, shalma qarma etti de:

- Má, áje, tamaq pisti, túrgel, tamaǵıńdı ish, - dep basın kóterdi. [Balıqshınıń qızı. 227]

Bir sumlıqtıń bolǵanın sezgendey endi qaytarıp sorawǵa batılı barmastan **úyge** kirip kelgende

ot basında sóylewge tili kelmey móldiregen qara kózden jas alıp, jilap atırǵan Munayımdı kórip:

- Apa, bul ne awırıp qaldıń ba? – dep basın súyedi. [Balıqshınıń qızı 228-bet]

- Awa daǵı, dúzdegi dúzde, buzawı móńiregeniń *úyde* qatıǵı tógiledi degen usı daǵı, - dedi.

[Balıqshınıń qızı 228-bet-bet.]

Sonıń arasınsha kelgen adamlarǵa shay qaynatıp bereyin hám de kirip-shıǵıp júrip Ayqızdıń isiniń ne menen pitkenin bileyin, degen Sayatxan kele sala qumǵandı otqa qoyıp, *úyinen* eki nanlıq un ákelip iyley basladı. [Balıqshınıń qızı 229-bet]

Bul waqıttan paydalanǵan molla, iyshanlar bul, «zamannıń gárdishi, aqırdıń jaqınlaǵanı», sadaqańız bolsa bere berinińiz, ol dúnyada paydası tiyedi, degen sóz benen hár kún sayın *úyme-úy* kirip, aytar násiyatın aytıp shıqtı. [Balıqshınıń qızı 231-bet].

KEREGE at. Toǵay taldan hám jıńıshke qara taldıń qadasınan islengen qara úydiń qaptal bóleginiń bir bólegi, qabırǵası. *Keregesi* kertpe altın, uwıǵı bar sap gúmis, shańaraǵı dándannan, Aq polattan japtırǵan («Qoblan»). [6:125].

Usı «kerege» sózine shıǵarmada mınaday mısallar ushıraıdı:

Kún túslikten awıp *keregeniń* basına mingen waqıtlarında Ayqız keshke otqa jaqqanday bir shópshek-mópshek terip qaytayın dep jibin alıp úyden shıqtı, búgin kúndegidey jaqın jerden termesten uzaǵıraq jerden barıp terdi. [Balıqshınıń qızı 13-bet]

Úydiń ishın kózden ótkergende keregeniń basına ilingen hártúrli nárseler menen qazan-tabaq bette qaqpasız sırtı ketken jaman sandıq, sandıqtıń ústindegi qoqırsıǵan kiyim-kenshek, onı jaq bettegi bir tuyaqın aǵashqa súyegen shabaqshaları sımp joq bolǵan góne sabayaq, onıń ústindegi qarshın, shańaraqtaǵı tozıwı jetken góne látte úzik, úzikten *keregege* sheyin sobıqlanıp dúzilgen qara qurımlardan basqa kózine súykli heshnárese kórinbedi. [Balıqshınıń qızı 67-bet]

Bul máhálde gewdesin basqan qara zildi qaǵıp taslayın dep, ayaǵı menen qolın qosa jumsap tewip jibergende ayaǵına tiygen bir salmaqlı náse barıp dúńk ete qalǵan pátte shorshıp oyanǵanda, eki qolı menen *keregeni* usalap, kózi ılaqtırǵan qurbaqanıń kózindey bolıp turǵan Durdıqılıshqa kózi tústi, kózin ashıp jiberse, kórgenleriniń bári tús, gewdesin basıp, óńmenin tósep kiyatırǵan Durdıqılısh eken. [Balıqshınıń qızı 300-bet]

Dirdıqılısh kóyleksheń qaq jawırını *keregege* barıp saq etip qalǵanday, azǵantay esinen awıńqırıp ózin dúzep eki qolı menen *keregeni* uslap ornınan turdı da: - Anna!... Anna!... dep baqırdı. [Balıqshınıń qızı 300-bet]

SHAÑARAQ at. 1. Qara úydiń uwiqların biriktirip uslap turatúǵın toǵınnan islengen dóńgelek sheńber . [10:506].

Qara úydiń eń áhmiyetli bólikleriniń biri bolǵanlıqtan «shańaraq» sózine de kóplegen mısallar ushıraıdı:

Úydiń ishın kózden ótkergende keregeniń basına ilingen hártúrli nárseler menen qazantabaq bette qaqqasız sırtı ketken jaman sandıq, sandıqtıń ústindegi qoqırsıǵan kiyim-kenshek, oń jaq bettegi bir tuyaǵın aǵashqa súyegen shabaqshaları sınıp joq bolǵan góne sabayaq, onıń ústindegi qarshın, *shańaraqtaǵı* tozıwı jetken góne látte úzik, úzikten keregege sheyin sobıqlanıp dúzilgen qara qurımlardan basqa kózine súykli heshnárshe kórinbedi. [Balıqshınıń qızı 67-bet].

...úyden shıqqan adam tum-tusqa kóz taslap aspandaǵı buwdaq-buwdaq bolıp ıǵıp baratırǵan bulılardan kózin alıp, *shańaraqqa* kelgen sholpan juldızǵa kózin tigip: -Háy, juldızım, baxtımdı ashqaysań... [Balıqshınıń qızı 101-bet].

Hár jerde tóbe-tóbe bolıp, órkeshlenip turǵan qumınıń arasındaǵı birli-yarım úydiń *shańıraǵı* menen qamıs qaqıralardıń morjalarınan buwdaqılǵan tútinler buwat-buwatı menen aspanǵa qaray atılıp tur. [Balıqshınıń qızı 176-bet-bet.]

Úydiń ústi alba-dalba bolıp, bir jaǵına qıysayıp turǵan awıldıń kúnbatis jaǵındaǵı *shańıraqtan* tútini burqırıp aspanǵa atılıp Pálekeniń úyi tur. [Balıqshınıń qızı 226-bet]

Kúyewin ári-beri kútken hayal biraz qawıtqa sheyin uyqılay almay jańa uyqıǵa kóz jumǵan waǵında qattı uyqınıń arasında ózinshe tamasha bir tús kórip, al, túsinde ala moynaq duwtar alıp, qara úydiń tórinde sol jaǵadaǵı men degen baqsı-jırawlar menen aytısıp otır eken, olar jırawlar menen aytısınıń arasında úyine úlken bir kersen qaramaldıń jańa soyǵan góshin ákelip, adamlar putarlap qara qazanǵa salıp asıp atır eken, sonıń arasında arqadan kóterilgen dawıl qara úyiniń túnligin aspanǵa shıǵarıp, *shańaraǵın* ortasına urǵan waqtında: ... [Balıqshınıń qızı 309-bet]

ESIK. at. 1. Qara úydiń ishine, sırtına kirip shıǵatuǵın ornı hám soǵan qurılǵan ergenek. [3:273].

Qara úydiń eń tiykarǵı bólegi retinde «esik» sózi de shıǵarmada jiyi qollanılgan. Joqarıdaǵı mısallardan ózgesheligi «esik» sózi awıspalı mánide frazeologizm ishinde qollanılgan.

- Kóremiz, júrt, tuwmay, tuwa shókkir, - dep Ernazar kelte balasınıń qolınan tutıp, *qara úydiń jez shiy esigin* tartıp urıp shıǵıp ketti. [Balıqshınıń qızı 195-bet].

Iyshan kelmesten bir kún burın bazardan kelgen Qallibek penen Biybiqatsha apay úyiniń aynalasına qarım qazıp *esigine* sheńgel tutqanın kórip, tóbe shshları tikke turıp, bul qanday awhal? Aǵayın goy, sonnan sorayın, dep Ábdikerim gúwildektiń úyine barǵan edi. [Balıqshınıń qızı 200-bet].

- Al, inim, endi ne qıl deyseń, sorlımıń qawımı aq boladı, pisemen degenshe jep boladı degen, kún bir jawǵan bolsa, terek eki jawıp otır, úydiń aynalasına qarım qazılıp, *esikke* sheńgel kómilip, úydegi barlıq múlktiń talan-taraj bolıp turǵanı bılay tursın, hám ulım, hám qızımınıń ushtı-kúydi zımǵayıp bolǵanınıń ózi maǵan jaman batıp otır. [Balıqshınıń qızı 201-bet].

«Esik» sózi tómendegidey frazeologizm quramında qollanılğan:

Bul qorlıq mağan jaman batıp turıptı, keshegi *esigimdegi quldıń* búgingi bergen azabı hesh waqlarda yadımnın shıǵatuǵın is emes, - dedi Ernazar kelte.

[Balıqshınıń qızı 196-bet.]

TÚŃLIK. At. Qara úydiń shańaraǵınıń ústine jabatuǵın tórt múyeshinde baylaytuǵın jibi bar, kiyizden yamasa basqa nárseden islengen zat. [9:237]

«Túńlik» sózi shıǵarmada kem ushırasqan, ayırım orınlarda óziniń tuwra mánisinde qollanılğan bolsa, ayırım orınlarda naqıl-maqaldıń ishinde awıspalı mánide de qollanılğan.

Japtıń boyındaǵı úyler hár tóbeniń arasında zordan ǵana kórinedi, ol kóringen úylerdiń *túńliginen* shıqqan tútinler buwdaqlanıp aspanǵa atıladı. [Balıqshınıń qızı 9-bet]

Jaman qatınıń *túńligi*,

Túske sheyin ashılmas,

Jaman erkektiń ashıwı,

Keshke shekem basılmas, - degendey bolmasın. [Balıqshınıń qızı 198-bet]

Bul mısalda «túńlik» sóziniń naqıl-maqaldıń quramında awıspalı mánide qollanılğanın kórsek boladı.

SANDÍQ. at. (a. Qutı, yashik). Túrli buyımlardı, kiyimlerde salıp qoyıwǵa arnalǵan, ashılıp-jabılatuǵın qaqpıqlı, qulıp-giltli, qutı túrindegi aǵashtan naǵıshlanıp islengen tórt múyeshli, tórt tuyaqlı úy, xojalıq buyımı. [8:196]

Muhabbat giltsiz *sandıq* emes pe, bir muhabbat oǵan berilgenlikten, ol shayır da bolıp ketip, oǵan baǵıshlap mınaday qosıq ta shıǵardı:

Algárez, kórmedim bunıńday qızdı,

Xosh húrey, xosh kewil, ashıq bir júzli,

Kóziniń nurı menen lal qıldı bizdi,

Biyhush qıp ál hawa aldı da ketti. [10]

Ol waqıtta muhabbat degen giltsiz *sandıq* sekilli nárese bolıp, tap usı zamatta qulıp ashılǵanday boldı da, Ayqız qolına tutqan úyrekke jibermeý uslap Dosbergenniń betine qarap turdı. [Balıqshınıń qızı 118-bet]

Muhabbat degen sonday gilti joq *sandıq*, oniń shegi bolmaydı. [Balıqshınıń qızı 160-bet]

Olardıń bir de birewine túsinbegen Dosbergen kishkentay ǵana jırılǵanday bolıp, úydiń ishindegi jaman aǵash *sandıqtan* nandı ala sala qashıp, balalar menen asıq oynap júrgen jerinen naǵa sheshesi quwıp keldi. [Balıqshınıń qızı 96-bet]

Joqarıdaǵı mısallardıń tek sońǵısında ǵana «sandıq» sózi óziniń tuwra mánisinde qollanılğan. Al qalǵan úsh mısalda da «muhabbat sandıǵı» formasında óziniń tuwra mánisinen

awısıp qollanılgan.

ÚZIK. at. 1. Qara úydiń uwıgınıń ústin aylandırıp jabatuğın kiyiz. [9:290]

Shıgarmada «úzik» sózi óziniń tuwra mánisinde qollanılgan.

Bul máhálde kórpeniń arasınan sıgalap qarağan Dosbergenge, tóbeden tónkerilgen gúmbezdiń aynala jiyegin qızıl menen bezegen shapan sekilli hárqıylı reń Bergen aydıń sáwlesi gúmbezdiń etegin qırmızı qızıl boyawğa salıp alğanday bolıp, Ayqızdıń ústindegi shatırash kóylekke tağılgan ónirindegi jarqırağan jumalaq jalpaq túymeler menen shıtaqlar, *shıpta úziktiń* sańlağınan túsken jarıq juldızlar kózin qamastırıp, jalt-jult qıpılıqlatıp, túnniń bir sulıw kórki menen Ayqızdıń aynaday jarqırağan júzin kórsetti. [Balıqshınıń qızı 13-bet.]

Bul gezde qashshan- aq jawğan jawın tınıp, endigi náwbet qara úydiń góne shıpta *úzikleriniń* tesiklerinen tamğan tamshılar kóptiń qatarında balqıp uyqıda jatqan Ayqızdıń betine tamıp, mazalı uyqısın buzğan edi. [Balıqshınıń qızı 158-bet]

BOSAĞA. at. 1. Esiktiń kiretuğın tómengi jeri, atlap kiretuğın jer. [4:181]

Shıgarmada «bosağa» sózi óziniń tuwra mánisinde qollanılgan.

Ayqız úyden dalağa shıqqan waqlarında demniń arasında ón jaq *bosağa* bette bul meni sezbesin degendey, Dosbergen úyge qarap zıp berdi de, Ayqızdıń jatqan ornına barıp jata qaldı. [Balıqshınıń qızı 9-bet]

Tağı turıp ásten gána ayağın gáz-gáz basıp qara úydiń *bosağasına* kelip, tum-tusqa kóz juwırtıp ishke kire bereyin degende, qaptalınan ásten biliner-bilinbes bolıp jótelgen ses penen aralasa - «búgin keshte tawlanarman qoynında» degen ózine tanıs dawıs qulağına sap ete qalganda: Dosbergenbiseń? - dedi. [Balıqshınıń qızı 159-bet]

OTAW. I at. Shiy menen qorshalıp, kiyiz benen jabılıp, qoyılatuğın, kóshirip tigiliwge qolay aғasg úy, qara úy. [5:329]

Shıgarmada «qara úy» sóziniń sinonimi retinde «otaw » sózi de qollanılgan buğan tómendegishe mısál keltiremiz:

Dárwazadan kirgen máhálińde ón jaqtağı qapıdan arman qaray atlay bergenińde, mal baylaytuğın seyisxana menen qoyeshkilerdi qamaytuğın qoranı, ol seyisxananıń ishinde gúl mıyıqlı at arba, seyisxana menen ójireniń qosılğan japsarı- nan ótip sırtqa shıqqan gezińde úlken hawız, onın boyındağı jaqsılap bezelgen áshekóyli *aq otawdı* kóreseń, tamniń kúnbatar jağın alğanında jayqalğan eginshilik jerdi qaq jarıp shıqqan, sóy- tip suw alğan qawınıń pálekleri sózsiz kózge kórinedi. [Balıqshınıń qızı 61-bet]

Ernazar kelteni jaqlağan Turdı biydiń shaqırğan iyshanı bir topar adamlar menen Ernazar kelteniń *otaw úyine* ornastı. [Balıqshınıń qızı 200-bet.]

Juwmaqlap aytqanda, XX ásirdegi qaraqalpaq prozasınıń tuńğısh romanı bolğan

A.Begimovtın «Balıqshınıń qızı» romanın oqıy otırıp hám ondaǵı qara úyshilikke baylanıslı atamaldı lingvistikalıq analiz islew arqalı biz sonı bildik, qara úy sol dáwirde xalıqtıń jasaw turmısında qanday áhmiyetke iye bolsa oǵan baylanıslı atamalarda xalıqtıń tilinde jiyi qollanılgan. Demek, qara úyshilikke baylanıslı atamalar qaraqalpaq xalqınıń tariyxın sóz etiwshi basqa da tariyxıy romanlarda kóplep ushırasıwı itimal. Biz bunnan bilay qaraqalpaq jazba ádebiyatındaǵı basqa da tariyxıy romanlardan qara úyshilikke baylanıslı atamaldı izertlep qarastırmaqshımız.

Rezyume: Biz bul maqalamızda qaraqalpaq xalqınıń qaraúyshilik leksikasına tiyisli atamaldı XX ásirde dóretilgen qaraqalpaq jazba ádebiyatındaǵı eń dáslepki qaraqalpaq romanı A.Begimovtın «Balıqshınıń qızı» romanınan jıynadıq hám «Qaraqalpaq tiliniń VII tomlıq túsindirme sózligi» nen túsindirmeler keltirip lingvistikalıq analiz isledik.

Резюме: В данной статье мы собрали термины, относящиеся к лексике каракалпакского народа из первого каракалпакского романа XX века, романа А. Бегимовти «Балыкшынынин кызы», и «Толкового словаря каракалпакского языка, том VII» и проанализировали это лингвистически.

Resume: In this article, we collected the terms related to the lexicon of the Karakalpak people from the first Karakalpak novel of the 20th century, A. Begimovti's novel «Balıqshınıń qızı», and "The Explanatory Dictionary of the Karakalpak Language, Volume VII" and analyzed it linguistically.

REFERENCES

1. Алланиязова Ш. Қарақалақ тилинің қол өнер лексикасы. – Нөкіс: Билим, 1997. – 52 бет.
2. Begimov A. Balıqshınıń qızı. – Нөкіс: Qaraqalpaqstan, 2022.
3. Қарақалақ тилинің түсіндірме сөзлігі. Жети томлық. Бірінші том. – Нөкіс: Qaraqalpaqstan, 2022. – 400 бет.
4. Қарақалақ тилинің түсіндірме сөзлігі. Жети томлық. Екинші том. – Нөкіс: Qaraqalpaqstan, 2023. – 400 бет.
5. Қарақалақ тилинің түсіндірме сөзлігі. Жети томлық. Ушинші том. – Нөкіс: Qaraqalpaqstan, 2023. – 400 бет.
6. Қарақалақ тилинің түсіндірме сөзлігі. Жети томлық. Төртінші том. – Нөкіс: Qaraqalpaqstan, 2023. – 400 бет.
7. Қарақалақ тилинің түсіндірме сөзлігі. Жети томлық. Бесінші том. – Нөкіс: Qaraqalpaqstan, 2023. – 400 бет.

8. Қарақалақ тилинің түсіндірме сөзлігі. Жети томлық. Алтыншы том. – Нөкіс: Qaraqalpaqstan, 2023. – 400 бет.
9. Қарақалақ тилинің түсіндірме сөзлігі. Жети томлық. Жетінші том. – Нөкіс: Qaraqalpaqstan, 2023. – 504 бет.
10. Қарақалақ тилинің түсіндірме сөзлігі. 4-том. – Нөкіс: Қарақалпақстан, 1992. – 636.